

เศรษฐศาสตร์แนวพุทธว่าด้วยการผลิต และการบริโภค Buddhist Economics in production and consumption

พลวัฒน์ ชุ่มสุข *

บทคัดย่อ

ลักษณะทั่วไปของเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ เป็นเศรษฐศาสตร์มีชัยมาปฏิบัติ (สายกลาง) หรือ ดุลยภาพ เช่น ดุลยภาพระหว่างความต้องการของมนุษย์กับทรัพยากรธรรมชาติ เป็นเศรษฐศาสตร์อหิงสา เอื้ออาทร เศรษฐศาสตร์อหิงสา หมายถึง เศรษฐศาสตร์ที่ไม่มีการเบียดเบียนตนเองหรือหลักของศีล ๕ มาจับคือ ไม่มีการเบียดเบียนผู้อื่น เศรษฐศาสตร์เอื้ออาทร หมายถึง เศรษฐศาสตร์ที่มีแต่ความเอ็นดูเห็นอกเห็นใจเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เมื่อกล่าวแบบสรุปรวม คำว่า เศรษฐศาสตร์ อหิงสา เอื้ออาทร จึงหมายถึงกระบวนการเศรษฐกิจที่มีพรหมวิหารธรรมเป็นพื้นฐาน คือ เมตตา หวังดีเพื่อต่อเอนมนุษย์คุณภาพชีวิตของผู้เกี่ยวข้องหรือมีส่วนร่วมทางธุรกิจด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นหน่วยผลิต หน่วยกระจายรายได้ หรือหน่วยผู้บริโภคก็ตามกรุณาความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์เห็นผู้อื่นมีทุกข์หรือทำธุรกิจขาดทุนอยากจะช่วยได้กำไรมีจิตความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี พลอยยินดีกับเขาถึงแม้เขาได้กำไรหรือขาดทุนก็ไม่ซ้ำเติมเขา อุเบกขาการรู้จักวางเฉยเพื่อนทำธุรกิจ จะขาดทุนหรือได้กำไรก็ไม่ไปซ้ำเติมเขา

คำสำคัญ :เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ

Abstract

General Characteristic of Buddhist Economy is the Middle Way (middle), or equilibrium, i.e. equilibrium between human needs and natural resources. It is Ahimsa, generosity Economy. Ahimsa means not hurting themselves or the five precepts, the catch is that not hurting others. Generosity Economy means Economy of compassion, but compassion. Human beings on the aggregated economic oppression that generosity means the economy is fairly basic virtues is compassion, hoping to end the human quality of life of those involved or participating business together. Whether a production unit The income distribution Or consumers or the desire to please others see others suffering distress or loss of business profits would help kindness pleased when others well. Gems pleased with him, even though he

*หัวหน้าภาควิชาเศรษฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

did not aggravate his profit or loss. Bland indifference to known friends to do business. Loss or gain is not to aggravate him.

Keywords: BuddhistEconomicsin

ความนำ

วิชาเศรษฐศาสตร์ที่เรารู้จักกันดีอยู่ในปัจจุบันเป็นวิชาเศรษฐศาสตร์กระแสหลักหรือเศรษฐศาสตร์ตะวันตก เพราะมีการบริโภค มีการผลิต และมีการจำหน่ายแจกในสังคม เมื่อคิดถึงเรื่องของวิชาเศรษฐศาสตร์ เราก็คิดในกรอบความคิดของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักหรือเศรษฐศาสตร์ตะวันตก เท่านั้น เราไม่มองถึงหลักเศรษฐศาสตร์แนวพุทธถ้าจะมาพูดถึงเรื่องเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ ก็ยากที่จะทำตัวเองให้พ้นออกไปจากกรอบความคิดของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักหรือเศรษฐศาสตร์ตะวันตกเพราะฉะนั้น การพูดถึงเศรษฐศาสตร์แนวพุทธก็อาจจะเป็นการพูดถึงพระศาสนาด้วยภาษาเศรษฐศาสตร์กระแสหลักหรือเศรษฐศาสตร์ตะวันตก ภายในกรอบความคิดของเศรษฐศาสตร์นั่นเอง

ลักษณะทั่วไปของเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ เป็นเศรษฐศาสตร์มีขั้วมีปาฏิหาริย์(สายกลาง) หรือ ดุลยภาพ เช่น ดุลยภาพระหว่างความต้องการของมนุษย์กับทรัพยากรธรรมชาติ เป็นเศรษฐศาสตร์อหิงสา เอื้ออาทร เศรษฐศาสตร์อหิงสา หมายถึง เศรษฐศาสตร์ที่ไม่มีการเบียดเบียนตนเองหรือหลักของศีล ๕ มาจับคือ ไม่มีการเบียดเบียนผู้อื่น เศรษฐศาสตร์เอื้ออาทร หมายถึง เศรษฐศาสตร์ที่มีแต่ความเอ็นดูเห็นอกเห็นใจเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เมื่อกล่าวแบบสรุปรวม คำว่า เศรษฐศาสตร์ อหิงสา เอื้ออาทร จึงหมายถึงกระบวนการเศรษฐกิจที่มีพรหมวิหารธรรมเป็นพื้นฐาน คือ เมตตา หวังดีเพื่อต่อเอนมนุษย์คุณภาพชีวิตของผู้เกี่ยวข้องหรือมีส่วนร่วมทางธุรกิจด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นหน่วยผลิต หน่วยกระจายรายได้ หรือหน่วยผู้บริโภคก็ตามกรุณาความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์เห็นผู้อื่นมีทุกข์หรือทำธุรกิจขาดทุนอยากจะช่วยได้กำไรก็ติดตามความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี พลอยยินดีกับเขาถึงแม้เขาได้กำไรหรือขาดทุนก็ไม่ซ้ำเติมเขา อุเบกขาการรู้จักวางเฉยเพื่อนทำธุรกิจ จะขาดทุนหรือได้กำไรก็ไม่ไปซ้ำเติมเขา

แนวคิดเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ

เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ (Buddhist Economics) คือ การประยุกต์แนวความคิดทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์มาใช้อธิบายหลักการและแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์เป็นแนวทางใหม่ในการทำความเข้าใจทางด้านเศรษฐศาสตร์ ไม่ได้มีข้อโต้แย้งมากมายอะไรซึ่งเกี่ยวกับกระบวนการวิเคราะห์ที่นักเศรษฐศาสตร์ส่วนใหญ่ในปัจจุบันใช้อยู่ การนำเอาวิธีการอนุมานเชิงหรือตรรกะเข้ามาใช้ในวิชาเศรษฐศาสตร์ เช่นเดียวกับการนำไปใช้ในวิชาอื่น ๆ แต่ข้อสมมุติขั้นพื้นฐานบางประการเกี่ยวกับทางธรรมชาติของมนุษย์ซึ่งนักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักหรือ

เศรษฐศาสตร์ตะวันตกก็ยังไม่ได้รับการตรวจสอบอย่างเพียงพอ นักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักหรือเศรษฐศาสตร์ตะวันตกส่วนมากไม่ได้ให้ความสนใจเท่าที่ควรในประเด็นนี้ส่วนใหญ่จะยอมรับไปโดยปริยาย และนักเศรษฐศาสตร์ก็ได้สร้างเครื่องมือการวิเคราะห์ ผลที่ตามมาคือข้อสรุปส่วนใหญ่ที่ได้จากกระบวนการวิเคราะห์ทางเศรษฐศาสตร์ไม่สามารถเผชิญกับการท้าทายจากภาวะวิกฤติได้จากนักเศรษฐศาสตร์แบบดั้งเดิมที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติของมนุษย์นั้นไม่สอดคล้องกับพฤติกรรมของมนุษย์ที่เป็นจริงและบางครั้งก็ขัดแย้งกับกฎธรรมชาติ ซึ่งทำให้พลังในการอธิบายของเศรษฐศาสตร์แบบเดิมอ่อนลงไปมาก

เมื่อนำเอาแนวความคิดในแนวพุทธเข้ามาทดแทนข้อสมมุติฐานที่เป็นปัญหาดังกล่าว ทำให้การมองปัญหาเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์และกฎเกณฑ์ธรรมชาติใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากขึ้น และเพิ่มพลังในการอธิบายของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักหรือเศรษฐศาสตร์ตะวันตกให้นักแน่นมากขึ้น “เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ” แนวคิดนี้ค่อนข้างแตกต่างไปจาก “เศรษฐศาสตร์สำหรับชาวพุทธ” โดยคำหลังไม่เกี่ยวข้องกับแนวคิดของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักเพียงพอ และมักจะเป็นเพียงการตรวจสอบแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์จากมุมมองของชาวพุทธที่มีค่านิยมและความเชื่อเป็นของตนเอง ไม่ได้เป็นการพยายามที่จะค้นหาและตรวจสอบแนวความคิดแนวพุทธและแนวเศรษฐศาสตร์ในทางลึกอย่างเพียงพอ

ถ้าปราศจากการท้าทายโดยตรงต่อตัวแบบการคิดของเศรษฐศาสตร์ปัจจุบัน จุดอ่อนในการวิเคราะห์ของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักจะไม่ปรากฏขึ้น เศรษฐศาสตร์แนวพุทธได้เตรียมรับมือกับการท้าทายนี้โดยมุ่งไปยังจุดอ่อนพื้นฐานของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักและนำเอาแนวคิดแนวพุทธที่สอดคล้องกับความเป็นจริงมากกว่าเข้ามาทดแทนจุดอ่อนนี้ซึ่งส่วนหนึ่งคือความพยายามที่จะเยียวยาวิกฤตการณ์ของการวิเคราะห์ที่ซ้ำเติมภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจของเอเชียอยู่ในปัจจุบัน

ความแตกต่างระหว่างเศรษฐศาสตร์ทุนนิยมกับเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ

เศรษฐศาสตร์ (Economics) เป็นเรื่องเกี่ยวกับปากท้อง การกินการอยู่ของมนุษย์ ซึ่งเน้นถึงการได้รับความสะดวกสบายในด้านการกินคืออยู่ดี และมาตรฐานการครองชีพสูง มนุษย์มีชีวิตอยู่ด้วยความสะดวกสบาย ในทางตรงกันข้าม ถ้าเศรษฐกิจตกต่ำสังคมก็เกิดความเดือดร้อน มนุษย์มีความลำบากเพราะไม่มีการกินดีไม่มีความสะดวกสบายในการดำรงชีวิต

ถ้าเศรษฐกิจดีขึ้นหรือมีความเจริญก้าวหน้า จำต้องมีการส่งเสริมพัฒนา คือ มีการดำเนินกิจการเพื่อเพิ่มรายได้ของคนให้สูงขึ้นต่อเนื่องกันเป็นระยะยาวนานและยั่งยืน ปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจ คือ มนุษย์ ทรัพยากรธรรมชาติ ทุน และความชำนาญในการผลิต จะใช้เทคโนโลยีอย่างไรจึงจะผลิตได้และเศรษฐกิจจะดีหรือไม่ดีก็ขึ้นอยู่กับปัจจัยพื้นฐานดังกล่าวมานี้เป็นสำคัญ คือ ถ้ามนุษย์ของประเทศมีคุณภาพดี มีความสามารถในการประกอบอาชีพ ทั้งด้านการเกษตรกรรม อุตสาหกรรม พาณิชยกรรม

กรรมหรือกิจกรรมอื่นๆ ประกอบกับมีทรัพยากรธรรมชาติเพียงพอและอุดมสมบูรณ์ มีทุนและมีความชำนาญในการประกอบการในด้านต่าง ๆ การส่งเสริมพัฒนาเศรษฐกิจย่อมจะบรรลุผลตามเป้าหมาย

ปัจจัยพื้นฐานแห่งความเจริญหรือความตกต่ำของเศรษฐกิจเหล่านี้ เมื่อกล่าวโดยสังเขป ได้แก่ มนุษย์และวัตถุ หมายถึงว่า ประชากรกับความรู้ความชำนาญทางด้านการผลิต ทั้งสองประการนี้เป็นเรื่องของมนุษย์ ส่วนทรัพยากรธรรมชาติและทุน ทั้งสองประการนี้เป็นเรื่องของวัตถุ^{๔๖}

การส่งเสริมพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวพระพุทธศาสนาจะต้องเริ่มด้วยการพัฒนามนุษย์เป็นอันแรกเมื่อพัฒนามนุษย์ให้มีคุณภาพดีแล้ว การพัฒนาวัตถุก็เป็นเรื่องง่าย เพราะมนุษย์เป็นผู้หา มนุษย์เป็นผู้ใช้ปัจจัยในการดำรงชีวิตถ้ามนุษย์หาเป็น ผลิตเป็น หรือใช้เป็น เศรษฐกิจย่อมจะดีขึ้น ไม่ว่ายุคสมัยใดก็จะเป็นเช่นนี้ ตลอดไปซึ่งได้มีการบันทึกเหตุการณ์ที่พระพุทธองค์ทรงเล่าเรื่องเกี่ยวกับการพัฒนามนุษย์ให้ที่การกินดีอยู่ดีไว้ ดังสรุปความว่า^{๔๗}

ในครั้งอดีตกาล มีกษัตริย์ผู้มั่งคั่งทรงพระนามว่าพระเจ้ามหาวชิตราชพระองค์ทรงมีพระราชทรัพย์ โภคทรัพย์ ทุนทรัพย์ พืชพันธุ์ธัญญาหารเงินทองเป็นจำนวนมาก มีทองพระคลังและยังฉางบริบูรณ์ด้วยสมบัติต่าง ๆ วันหนึ่ง พระองค์ทรงพักผ่อนอยู่ลำพัง ได้ทรงดำริถึงความสมบูรณ์มั่งคั่งส่วนพระองค์แล้ว ทรงมีพระราชประสงค์จะทำการบุญชดเชยโดยการนำสัตว์จำนวนมากมาฆ่าบูชาตามลัทธิพราหมณ์ จึงตรัสเรียกพราหมณ์บุโรหิตที่ปรึกษาแผ่นดินเข้ามาเฝ้าและทรงแจ้งพระราชประสงค์นั้นให้ทราบ

พราหมณ์บุโรหิตกราบทูลเล่าความเป็นไปในชนบทและหัวเมืองต่าง ๆ ให้พระเจ้ามหาวิชิตราชทราบ ว่า สถานการณ์บ้านเมืองของพระองค์ในขณะนี้ยังมีเสี้ยนหนามคือเกิดความไม่สงบ เพราะโจรผู้ร้ายชุกชุม มีการปล้นฆ่าทำร้ายร่างกายแย่งชิงทรัพย์กันอยู่ทุกวัน การปล้นทรัพย์สินปรากฏให้เห็นทั่วไปทั่วทุกหัวระแหงทั้งในหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัด ตามถนนหนทางต่างๆ ก็ไม่มีความปลอดภัย ในเมื่อทั่วทุกถิ่นมีการจี้ปล้นกันอยู่ชุกชุมอย่างนี้ การที่จะรื้อฟื้นประกอบพิธีกรรมบูชาญานั้นเป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำเลยในสถานการณ์บ้านเมืองขณะนี้

พราหมณ์ที่ปรึกษาแผ่นดินได้กราบทูลแนะนำต่อไปว่า พวกโจรผู้ร้ายนั้น หากพระองค์จะทรงดำเนิการปราบปรามโดยใช้มาตรการที่รุนแรงเด็ดขาดด้วยการประหารชีวิตบ้าง การฆ่าตัดตอนบ้าง การจับกุมคุมขังมาลงโทษบ้าง การทำให้ต้องตัดญาติขาดมิตรบ้าง การดำเนินบ้าง การเนรเทศบ้าง การใช้มาตรการปราบปรามเช่นนี้ก็จะไม่ได้ผลเด็ดขาดเป็นอันยุติด้วยสันติวิธีเพราะพวกโจรตลอดถึงพวกญาติหรือสัมพันธ์ชนของพวกโจรที่เหลืออยู่ซึ่งยังปราบปรามไม่ได้ ก็จะทำร้ายขึ้นอีกอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ดังนั้น พระองค์จึงควรใช้มาตรการที่เป็นไปในแนวทางสันติวิธี

^{๔๖} ฝ่ายเผยแผ่พระพุทธศาสนา กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, **พุทธธรรมเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐), หน้าที่ ๑๐๘-๑๐๙

^{๔๗} ที.สี. (ไทย) ๙/๓๓๒-๓๓๙/๑๒๘-๑๓๒.

๑. พลเมืองเหล่าใดในบ้านเมืองของพระองค์ มีความอุตสาหะในการทำการเกษตรและการเลี้ยงปศุสัตว์ ของพระองค์พระราชทานเพิ่มพันธุ์พืชและอาหารให้แก่พลเมืองเหล่านั้น

๒. พลเมืองเหล่าใดในบ้านเมืองของพระองค์ มีความอุตสาหะในการค้าขาย ของพระองค์พระราชทานเพิ่มทุนให้แก่พลเมืองเหล่านั้น

๓. ข้าราชการเหล่าใดในบ้านเมืองของพระองค์มีความขยันขันแข็งของพระองค์พระราชทานเพิ่มเบี้ยเลี้ยงและเงินเดือนแก่ข้าราชการเหล่านั้น

พลเมืองเหล่านั้นนั้นแหละจักเป็นผู้ชวนชวายเป็นหน้าที่การงานของตนๆ จักไม่เบียดเบียนบ้านเมืองของพระองค์ และพระองค์จักทรงมีพระราชทรัพย์จำนวนมาก บ้านเมืองก็จักตั้งมั่นอยู่ในความร่มเย็นเป็นสุขหาเสียหนามมิได้ ไม่มีการเบียดเบียนกัน พลเมืองจักชื่นชมยินดีต่อกันยังบุตรธิดาให้พื่อนอยู่นอก ไม่ต้องปิดประตูเรือนอยู่กัน

พระเจ้ามหาวชิตราชทรงเห็นกับด้วยกับข้อเสนอแนะของพราหมณ์ที่ปรึกษาแผ่นดิน จึงมีรับสั่งให้ดำเนินการตามนั้น ผลปรากฏว่ารัฐในความปกครองของพระเจ้ามหาวชิตราชต่างมีความสงบสุขร่มเย็นโดยถ้วนหน้า ประชาชนมีการกินดีอยู่ดี บ้านเมืองปราศจากโจรผู้ร้าย ไม่มีการเบียดเบียนกัน พวกราษฎรมีความร่าเริงบันเทิงใจ เห็นภาพพ่อแม่ประคองลูก ๆ ให้ร่าเริงอยู่แนบออก ที่อยู่อาศัยของชาวบ้านชาวเมืองก็ปลอดภัย ไม่ต้องลงกลอนประตูหน้าต่าง เป็นต้น

จากพระพุทธานุญาตในพระไตรปิฎกที่สรุปเฉพาะข้อความสำคัญเกี่ยวกับการสนับสนุนและส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจดังกล่าวมานี้ ก็เพื่อเป็นหลักฐานสนับสนุนว่า ในทรรศนะมุมมองทางพระพุทธศาสนานั้น เมื่อมองเรื่องใดเรื่องหนึ่งก็มองครอบคลุมทั้งเชิงลึกและเชิงกว้างอย่างมีเหตุมีผลซึ่งทำให้มองเห็นปัญหา สาเหตุแห่งปัญหา ความสิ้นสุดปัญหา และวิธีการแก้ปัญหาอันแท้จริง ดังเช่นที่มองเรื่องเศรษฐกิจ ก็มองว่า ปัญหาโจรผู้ร้ายชุกชุม หรือปัญหาผู้ก่อการร้ายเป็นต้นนั้นมีสาเหตุมาจากการกดขี่เผด็จการในเรื่องการประกอบอาชีพหรือเรื่องปากท้องเป็นสำคัญ วิธีการแก้ปัญหาเหล่านั้นจะแก้ด้วยการปราบปรามอย่างเดียวย่อมจะไม่สำเร็จแน่นอนหรืออาจจะสำเร็จก็เป็นเพียงแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเท่านั้น หากแต่ต้องแก้ไขที่สาเหตุอันแท้จริง จึงจะเกิดผลอย่างจริงจังและเป็นผลที่ต้องการอันยั่งยืน

หลักเศรษฐกิจ คือหลักการสนองความต้องการของมนุษย์หรือวิธีการดับทุกข์อันเกิดจากความต้องการของมนุษย์ทุกคน โดยเน้นการกระทำเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ของบุคคลและสังคม ซึ่งเป็นที่ปรากฏชัดว่าประเทศใดมีเศรษฐกิจดี ประเทศนั้นก็มั่งคั่งและมั่นคง ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข ความต้องการเป็นมูลฐานสำคัญทำให้เกิดวิชาเศรษฐศาสตร์ และเป็นปัญหารากฐานทางเศรษฐกิจ ความต้องการของมนุษย์เรานั้นโดยส่วนมากเป็นความต้องการที่ไร้ขอบเขตจำกัด เช่น ความต้องการสิ่งเสพสุขบำรุงบำเรอตนอย่างไม่รู้จักหยุดหย่อน ซึ่งทางพระพุทธศาสนานิยามว่า ความต้องการด้วยอำนาจแห่งตัณหา เมื่อความต้องการของมนุษย์เป็นไปอย่างไร้ขอบเขต ไม่จำกัด ไม่มีที่สิ้นสุดแต่สิ่งของและบริการที่มนุษย์ต้องการมีจำนวนจำกัด ปัญหาในเรื่องนี้ย่อมต้องเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ด้วยเหตุนี้ เศรษฐศาสตร์จึงเข้ามามีส่วนจัดการจัดแบ่งให้มีการบริโภคที่เป็นไปเพื่อจะสนองความต้องการของมนุษย์ให้มากที่สุด ความต้องการนี้เองเป็นตัวบังคับให้มนุษย์ทำงาน ให้

ผลิตคิดค้นจนเกิดความมั่งคั่งและมีสวัสดิการทำให้เกิดการอยู่ดีกินดีมากขึ้นดั่งนั้น เศรษฐศาสตร์กระแสหลักหรือเศรษฐศาสตร์ตะวันตก จึงครอบคลุมหัวข้อใหญ่ ๆ คือ การผลิต การบริโภค การจำแนกแจกจ่าย

อย่างไรก็ตาม ปัญหาเศรษฐกิจระดับพื้นฐานยังจะต้องหาทางแก้กันอย่างไม่มีที่จบสิ้น เช่น ปัญหาเรื่องการผลิตและการแจกจ่าย ปัญหาเรื่องความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเกี่ยวกับการขยายหรือเพิ่มความสามารถในการผลิตของระบบเศรษฐกิจ และปัญหาเกี่ยวกับเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ เป็นต้น ดังนั้น หลักเศรษฐศาสตร์ซึ่งแม้จะเป็นที่ยอมรับว่าเป็นวิชาความรู้ที่ดีที่ประเสริฐที่สุด ความรู้เพื่อการกินดีอยู่ดีของมนุษย์ แต่ในปัจจุบันกลับพบว่าเดินมาถึงทางตันโดยไม่สามารถที่จะแก้ปัญหของสังคมมนุษย์ให้อยู่ดีมีสุขอย่างเสมอภาคได้เพราะเป็นระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่มุ่งผลิตเพื่อการสนองตัณหาคือความทะยานอยากอันไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งส่งผลให้เกิดการแข่งขัน การช่วงชิงโอกาส การเอาเปรียบกัน ความรุนแรงในสังคม ที่นำความทุกข์ยากเดือดร้อนมาสู่ชีวิตมนุษย์อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่ายังขาดความรู้ความเข้าใจหลักธรรมชาติอันแท้จริงของมนุษย์และความสัมพันธ์กับธรรมชาติแวดล้อมอย่างลุ่มลึกรอบด้านเพียงพอ ดังเป็นที่ปรากฏว่า การพัฒนาเศรษฐกิจระบบทุนนิยมของบางประเทศนำมาซึ่งหายนะที่ส่งผลกระทบเป็นการเบียดเบียนทำลายล้างสภาพชีวิตและทรัพยากรธรรมชาติของโลกอย่างใหญ่หลวง

เมื่อหันมามองหลักเศรษฐศาสตร์แนวพระพุทธ กลับพบว่า พระพุทธศาสนามุ่งให้มนุษยชาติมีความสุขอันยั่งยืนโดยเน้นให้คนดับทุกข์ได้และสร้างประโยชน์สุขให้เกิดขึ้นทั้งแก่ตนเองและสังคม โดยถือว่าเรื่องปากท้องหรือการทำมาหากินในทางสุจริตเป็นหลักประกันชีวิตอย่างหนึ่งซึ่งสามารถจะนำความผาสุกมาให้แก่บุคคลผู้ประกอบการ เพราะการทำมาหากินเป็นทางได้มาแห่งปัจจัยต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อชีวิตมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค และอื่นๆ ที่ มนุษย์จะดำรงชีวิตอยู่อย่างผาสุกและมีสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ได้ ก็ด้วยการทำมาหากินและต้องทำมาหากินเท่านั้น การทำมาหากินจึงเป็นศิลปะอีกอย่างหนึ่งในการประกอบมากมาย นับตั้งแต่หลักการทำมาหากิน วิธีการทำมาหากินไปจนถึงเมื่อได้ทรัพย์มาแล้วยังต้องมีศิลปะในการใช้สอยและศิลปะในการรักษาทรัพย์สินอีก ซึ่งนับเป็นเรื่องลึกซึ้งและน่าศึกษาไม่น้อย

เมื่อมองว่าการทำมาหากินเป็นเรื่องใหญ่ของชีวิต ในพระพุทธศาสนาพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราจึงทรงวางหลักหรือกฎเกณฑ์ไว้เป็นแนวปฏิบัติเพื่อให้เกิดสัมมาอาชีวะคือหลักการทำมาหากินที่ถูกที่ชอบเป็นไปในทางสุจริต โดยนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาได้กำหนดเป็นหลักธรรมสำหรับพัฒนาเศรษฐกิจหรือหลักธรรมสำหรับสนับสนุนส่งเสริมหลักเศรษฐกิจ ซึ่งจะได้นำหลักธรรมดังกล่าวนี้มานำเสนอเป็นแนวทางในการศึกษาพิจารณาของท่านผู้สนใจต่อไป

การมีแผนดำเนินชีวิตในการบริโภคทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด เพื่อสนองตอบความต้องการที่จำเป็นตามวัตถุประสงค์แห่งการบริโภคทางพระพุทธศาสนา อันส่งผลทางเศรษฐกิจที่

ยั่งยืน ส่วนการบริโภคที่นอกเหนือจากวัตถุประสงค์ดังกล่าว ถือเป็นการบริโภคด้วยกิเลสตัณหาซึ่งขัดต่อหลักการทางพระพุทธศาสนา

การพิจารณาด้วยปัญญาในการบริโภคปัจจัย ๔ ก็เพื่อไม่ให้ตัณหาเกิดขึ้น ในการบริโภคนั้นเพื่อให้รู้ตามความเป็นจริงว่าประโยชน์ของการบริโภคปัจจัยทั้ง ๔ เป็นไปเพื่อดำรงชีวิตอยู่ นอกจากนี้ยังมีคำถามต่อว่า การดำรงชีวิตอยู่ของมนุษย์นั้น มีเป้าหมายอย่างไร และมีวัตถุประสงค์เพื่ออะไร เมื่อใช้ปัญญาพิจารณาแล้วจะพบว่า เป้าหมายของชีวิตก็คือการแก้ปัญหาของชีวิต (ดับทุกข์) ถ้าพูดถึงความทุกข์ (ปัญหา) เราสามารถแยกแยะได้หลายระดับ เช่น ความทุกข์ในระดับโลกียะ เราจะพบว่าการดำรงชีวิตอยู่ในแต่ละวันแต่ละเดือนหรือแต่ละปีจะถูกห้อมล้อมด้วยปัญหาสารพัน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาสังคม ปัญหาการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาเรื่องปากท้อง (ปัญหาเศรษฐกิจ) หากเรารู้เท่าทันกับปัญหาเหล่านี้แล้วหาวิธีแก้โดยการพิจารณาตามวัตถุประสงค์หลักของการบริโภคปัจจัยให้พอเหมาะพอดี เราสามารถแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจในระดับตัวเราเองได้เป็นอย่างดี

เมื่อพูดถึงวัตถุประสงค์ในการดำรงชีวิตอยู่ เพื่อประพฤติดีปฏิบัติชอบตามหลักการทางพระพุทธศาสนาอันเป็นหลักการที่ประเสริฐ สามารถนำไปใช้แก้ปัญหาวินัยได้ทุกระดับ อยู่ที่ว่าใครจะมีความสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้มากน้อยเพียงไร ขึ้นอยู่กับความสามารถของแต่ละบุคคล

คุณค่าแท้คุณค่าเทียม และการรู้จักประมาณในการบริโภค

“ธรรมเป็นส่วนสุตรอบ คือ โภชนมัตตัญญูตา เป็นฉนภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาโดยอุบายอันแยบคายแล้ว ฉันทอาหาร ไม่ฉันทเพื่อเล่น ไม่ฉันทเพื่อมัวเมา ไม่ฉันทเพื่อประดับ ไม่ฉันทเพื่อตกแต่ง ฉันทเพื่อความตั้งอยู่แห่งกายนี้ เพื่อจะให้กายนี้เป็นไปได้ เพื่อเว้นความลำบากแห่งกายนี้ เพื่ออนุเคราะห์แก่พรหมจรรย์ ด้วยมนสิการว่า เราจะบำบัตเวทนาเก่า จักไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น และความดำเนินของเรา ความที่เราไม่มีโทษ ความอยู่สบายของเราจักมี ดั่งนี้อย่างเดียวเท่านั้น พิจารณาอาหารเปรียบด้วยน้ำมันสำหรับหยอดเพลากวียน ผ้าสำหรับปิดแผล และเนื้อมูตร (ของคนที่เดินทางกันดาร) ชื่อว่าประพฤติในธรรมเป็นส่วนสุตรอบ คือ โภชนมัตตัญญูตา ย่อมไม่ทำลายโภชนมัตตัญญูตา อันเป็นเขตแดนในภายใน นี้ชื่อว่า “ธรรมเป็นส่วนสุตรอบ คือ โภชนมัตตัญญูตา”

เนื้อความจากพระไตรปิฎก ท่านกล่าวถึงการรู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร แต่เราสามารถบูรณาการใช้กับการรู้จักประมาณในการบริโภค (บริหารจัดการ) ทรัพยากรที่มีอยู่ได้ทั้งหมด ท่านให้เราพิจารณาอาหารเปรียบด้วยน้ำมันสำหรับหยอดเพลากวียน ก็เพื่อให้กวียนสามารถบรรทุกสัมภาระไปได้ด้วยความคล่องตัว โดยฟันเฟืองทุกตัวต่างช่วยกันขับเคลื่อนอย่างเป็นระบบ ซึ่งเปรียบเสมือนการบริหารจัดการทรัพยากรของชาติ ก็เพื่อให้รัฐยานนี้สามารถนำพา

^{๔๘} ชุมหา.(ไทย) ๒๙/๑๙๙/๕๘๕.

สัมภาระคือประชากรของชาติไปได้ด้วยความคล่องตัว และปลอดภัย ทุกคนได้รับความสุขจากการใช้ทรัพยากรร่วมกัน(มีน้ำมันยอดเพลาทิเท่าเทียมกัน) โดยพึ่งพิงทุกตัว (กระบวนการขับเคลื่อนภาครัฐ) ต่างช่วยกันขับเคลื่อนอย่างมีเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการใช้ทรัพยากรและมีกระบวนการที่เป็นระบบ

วัตถุประสงค์ของการรับประทานอาหาร

“เพื่อให้เข้าใจและรักษาวัตถุประสงค์ของการฉันให้ถูกต้อง ตรงตามคุณค่าที่แท้ของอาหาร นี่แหละเป็นศิลปะเบื้องต้นของพระ ซึ่งท่านให้ฝึกกันตั้งแต่มายังวัด โดยให้ท่องบทพิจารณาไว้แล้วเวลานั่นก็พิจารณาอย่างนี้

ถ้าเรากินด้วยปัญญาแล้ว ความรู้ความเข้าใจจุดหมายในการกินก็จะมา คือ

๑. จำกัดปริมาณอาหารให้พอดีกับความต้องการของร่างกาย

๒. จำกัดประเภทอาหารให้พอดีที่จะได้สิ่งที่มีคุณค่าเป็นประโยชน์ และได้สัดส่วน

พอถึงตอนนี้ การกินพอดีก็เกิดขึ้น เพราะฉะนั้นการกินด้วยปัญญาจึงมีชื่อว่าการกินพอดี เรียกเป็นภาษาพระว่าความรู้จักประมาณในการบริโภค ภาษาบาลีว่า “โภชนมัตตัญญูตา”

หลักนี้สำคัญมาก ผู้ที่บวชเข้ามาเบื้องต้นจะต้องฝึกในเรื่องโภชนมัตตัญญูตา ให้มีความรู้จักประมาณในการบริโภค ซึ่งจะมีผลต่อชีวิตของตนเอง เป็นการฝึกในขั้นศีล คือเป็นการฝึกพฤติกรรมในการฉัน ในการรับประทานอาหาร หรือในการบริโภค แล้วก็ขยายไปถึงสิ่งอื่นๆ ที่เรากินใช้บริโภคทั้งหมด เช่น เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม ก็พิจารณาทำนองเดียวกัน”

รวมความว่า โภชนมัตตัญญูตาก็คือจากศีลไปหาสมาธิและปัญญาอยู่แล้ว เวลาจะรับประทานอาหาร พฤติกรรมในการรับประทานอาหารจะพอดีก็ต้องมีปัญญา ที่ฝึกโดยพิจารณาให้รู้เข้าใจความมุ่งหมายของการรับประทานอาหาร จากนั้นก็ต้องควบคุมจิตของตัวเองได้ ให้จิตของเราดำเนินไปในทางที่ถูกต้องตามที่ปัญญาชี้แนะนั้น เพื่อให้เกิดความพอดี ตอนนี้ก็เป็นการฝึกด้านจิต ซึ่งอยู่ในฝ่ายสมาธิ แล้วยังเกิดความพอใจที่เรารับประทานอาหารแล้วได้คุณภาพชีวิต ทำให้เกิดความสุขความอิ่มใจ ซึ่งเป็นการพัฒนาด้านจิตอีกด้วย

จากหลักการทางพระพุทธศาสนา เน้นการบริโภคทรัพยากรเท่าที่จำเป็นต่อร่างกาย และได้คุณภาพชีวิตพร้อมกับได้รับความสุขใจ หากเราเข้าใจและเข้าถึงหลักการที่ว่านี้ เราจะไม่ต้องเดือดร้อนเพราะการแย่งชิงทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด เพื่อไปตอบสนอง โลภะ โทสะ โมหะ และตัณหา ที่ทำให้เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจ ปัญหาสังคมตามมาอีกมากมาย

หลักความพอเพียง (สันโดษ ๓)

สันโดษ ๓ (ความยินดี, ความพอใจ, ความยินดีด้วยของของตนซึ่งได้มาด้วยเรี่ยวแรง ความเพียรโดยชอบธรรม, ความยินดีด้วยปัจจัยสี่ตามมีตามได้, ความรู้จักอิ่มรู้จักพอ (contentment; satisfaction with whatever is one's own) ได้แก่

๑. ยถาลาภสันโดษ (ยินดีตามที่ได้, ยินดีตามที่พึงได้ คือ ตนได้สิ่งใดมา หรือ เพียรหาสิ่งใดมาได้ เมื่อเป็นสิ่งที่ตนพึงได้ ไม่ว่าจะหยาบหรือประณีตแค่ไหน ก็ยินดีพอใจด้วยสิ่งนั้น ไม่ติดใจ

อยากได้สิ่งอื่น ไม่เดือดร้อนกระวนกระวายเพราะสิ่งที่ตนไม่ได้ ไม่ปรารถนาสิ่งที่ตนไม่พึงได้หรือเกินไปกว่าที่ตนพึงได้โดยถูกต้อง ชอบธรรม ไม่เพ่งเล็งปรารถนาของที่คนอื่นได้ ไม่ริษยาเขา contentment with what one gets and deserves to get)

๒. **ยถาพลสันโดษ** (ยินดีตามกำลัง คือ ยินดีแต่พอแก่กำลังร่างกายสุขภาพและวิสัยแห่งการใช้สอยของตน ไม่ยินดีอยากได้เกินกำลัง ตนมีหรือได้สิ่งใดมาอันไม่ถูกกับกำลังร่างกายหรือสุขภาพ เช่น ภิกษุได้อาหารบิณฑบาตที่แสดงต่อโรคของตน หรือเกินกำลังการบริโภคใช้สอย ก็ไม่หวงแหนเสียด้ายเก็บไว้ให้เสียเปล่า หรือฝืนใช้ให้เป็นโทษแก่ตน ย่อมสละให้แก่ผู้อื่นที่จะใช้ได้ และรับหรือแลกเอาสิ่งที่ถูกโรคกับตน แต่เพียงที่พอแก่กำลังการบริโภคใช้สอยของตน (contentment with what is within one's strength or capacity)

๓. **ยถาสารูปสันโดษ** (ยินดีตามสมควร คือ ยินดีตามที่เหมาะสมกับตน อันสมควรแก่ภาวะ ฐานะ แนวทางชีวิต และจุดหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตน เช่น ภิกษุไม่ปรารถนาสิ่งของอันไม่สมควรแก่สมณภาวะ หรือภิกษุบางรูปได้ปัจจัยสี่ที่มีค่ามาก เห็นว่าเป็นสิ่งสมควรแก่ท่านผู้ทรงคุณสมบัติอันนับถือ ก็นำไปมอบให้แก่ท่านผู้นั้น ตนเองใช้แต่สิ่งอันพอประมาณ หรือภิกษุบางรูปกำลังประพฤติวัตรขัดเกลาก่อน ได้ของประณีตมา ก็สละให้แก่เพื่อนภิกษุรูปอื่น ๆ ตนเองเลือกหาของปอน ๆ มาใช้หรือตนเองมีโอกาสนจะได้ลาภอย่างหนึ่ง แต่รู้ว่าสิ่งนั้นเหมาะสมหรือเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อื่นที่เชี่ยวชาญถนัดสามารถด้านนั้น ก็สละให้ลาภถึงแก่ท่านผู้นั้น ตนรับเอาแต่สิ่งที่เหมาะสมกับตน (contentment with what is befitting)

อนึ่ง สันโดษ ๓ นี้ พระอรรถกถาจารย์^{๔๙} มุ่งอธิบายถึงความพอเพียง ความพอเหมาะพอดีในการใช้สอยทรัพยากร เพื่อลดการสิ้นเปลืองโดยเปล่าประโยชน์ ลดความฟุ้งเฟ้อที่เกินพอดี รวมถึงความพอเพียงแห่งจิตด้วยโดยยึดหลักว่า “พอใจในสิ่งที่ตนมี ยินดีในสิ่งที่ตนได้ ใช้จ่ายตามความจำเป็นต่อการดำรงชีวิต”^{๕๐}

ทฤษฎีนี้มีกัตถประโยชน์หลักการสร้างฐานะ

ในปัจจุบัน มี ๔ ประการ คือ

๑. อุฏฐานสัมปทา ขยันดีเพียงพอ ไม่ท้อแท้

ความหมั่น ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ฝึกฝนให้มีความชำนาญชำนาญ และรู้จัก รู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง ตรวจสอบหาวิธีการที่เหมาะสมที่ดีจัดการและดำเนินการให้ได้ผลดี ทั้งด้านการเรียนแสวงหาความรู้จากแหล่งต่าง ๆ ซึ่งการได้เกิดมาเป็นคนนั้นก็ต้องยังชีพเลี้ยงชีพด้วยความขยันหมั่นเพียร ไม่เกียจคร้านกล่าวคือ ผู้ที่ถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติ

^{๔๙} ดูรายละเอียดใน พ.ช.อ.(บาลี) ๑/-/๑๒๖-๑๒๘.

^{๕๐} พระธรรมปิฎก(ประยุทธ์ ปยุตโต, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), ข้อ ๑๒๒.

หน้าที่ ที่ตนเองรับผิดชอบ หรือในการทำงานอันเป็นอาชีพของตน พึงทำโดยความสุจริต ไม่คดโกง ผู้อื่น ทำด้วยความบากบั่น อดทนต่อความยากลำบาก ไม่ละเลยหรือทอดทิ้งการงานนั้น ๆ คือทำด้วยความเอาใจใส่ดูแลในหน้าที่การงานตลอดเวลา และควรพิจารณาไตร่ตรอง สังเกต หรือพิจารณา ผลการทำงานที่ได้ลงมือทำไปแล้วมีผลดี ผลเสียอย่างไร หากเห็นว่าสิ่งที่ตนทำลงไปแล้ว เป็นสิ่งที่ดีมีประโยชน์ ก็ทำสิ่งนั้นไปอย่างสม่ำเสมอ แต่หากการงานที่ทำไปเห็นว่า มีผลเสียต่อตนเองและคนอื่น ก็น่าจะเลิกทำเสีย ทั้งนี้ก็เพื่อให้การงานนั้น ๆ ลุล่วงไปด้วยดี มีประสิทธิภาพสูง สมกับคำที่ว่าขยันดี เพียงพอ ไม่ท้อแท้

ส่วนคนที่มีความเกียจคร้านในการทำงาน ไม่มีความอดทนต่อความยากลำบาก เป็นคน เบื่อหน่ายง่าย ชอบทำงานคั่งค้าง ผลัดวันประกันพรุ่ง ละเลยต่อหน้าที่การงาน หากได้ทำงานที่ดี ๆ ย่อมไม่ประสบผลสำเร็จ ชีวิตจะมีแต่ความล้มเหลว ไม่เจริญรุ่งเรือง และถึงความเสื่อมได้ง่าย เช่นเดียวกับนักเรียนนักศึกษา หากมีความเกียจคร้านในการเล่าเรียน ไม่ขยันอ่านหนังสือ ไม่ค้นคว้า หาความรู้ใส่ตนเอง เขาย่อมไม่สามารถที่จะเรียนต่อไปในชั้นสูง ๆ ได้ โอกาสที่เขาจะได้ทำงานดี ๆ ก็ มีน้อย ทั้งนี้ก็เพราะด้วยความไม่ขยันดี ไม่เพียงพอ และมีแต่ความท้อแท้ั่นเอง

๒. อารักขสัมปทา เกบตีเพียงพอ ไม่ขัดสน

การรักษา รู้จักคุ้มครอง เก็บ รักษา ทรงไว้ ฝึกกลับซึ่งความรู้ผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังสติปัญญาของตนไม่ให้เสื่อมเสีย รวมถึงการรักษา ทรัพย์ที่หามาได้ด้วยใช้จ่ายอย่างประหยัด การเก็บตีเพียงพอในความหมายอย่างแคบ ก็หมายความว่า การรู้จักรักษาทรัพย์สมบัติที่ตนหามาได้โดยสุจริต ให้คงอยู่ หรือให้ได้ประโยชน์ได้นานที่สุด ไม่ใช่ ใช้จ่ายแบบสุรุ่ยสุร่าย ให้รู้จักซ่อมแซมสิ่งของที่ชำรุด ให้รู้จักคุณค่าของเงิน ไม่ฟุ่มเฟือยเกินเหตุเกินฐานะของตน เมื่อเรารู้จักรักษาหรือจัดการกับทรัพย์สินให้เพิ่มพูนเจริญงอกงามขึ้นได้ ก็ได้ชื่อว่าเก็บดี เพียงพอ ไม่ขัดสน

๓. กัลยาณมิตตตา เพื่อนดีเพียงพอ ไม่อับจน

การคบหาคนดีเป็นมิตร รู้จักเสวนาคบหาคน ไม่คบไม่เอาอย่างผู้ที่ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย เลือกเสวนาศึกษาเยี่ยงอย่างกับผู้รู้ผู้ทรงคุณ ผู้มีความสามารถ ผู้นำเคารพนับถือและมีคุณสมบัติ เกื้อกูลแก่การเรียนแสวงหาความรู้ รวมถึงมีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพการงาน

ความเป็นผู้รู้จักเลือกคบหาคนดี หรือมีเพื่อนดี ซึ่งคนดีในที่นี้ก็คือ คนที่มีศีลธรรม มีคุณธรรมและจริยธรรมที่งดงาม ไม่ว่าบุคคลนั้นจะมีฐานะเช่นไร ก็ถือว่าเป็นคนดีทั้งนั้น โดยเราสามารถเอาเยี่ยงอย่างที่ดีได้ คนที่ดีสามารถช่วยให้คำปรึกษาหารือที่ดี ช่วยชี้แนะแนวทางการแก้ไข ปัญหาชีวิตให้เป็นไปในทางที่ดี ที่ชอบ หรือชักนำไปดำเนินชีวิตที่งดงาม ให้ประสบผลดีให้เจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน และให้เกิดความสันติสุขได้ กล่าวโดยย่อก็คือบุคคลที่สามารถเอาเป็นเยี่ยงอย่างที่ดี เอาเป็นที่ปรึกษาที่ดี เอาเป็นที่พึ่งที่ดีได้ นั่นเอง การรู้จักคบหาแต่คนดี มีเพื่อนที่ดี การมีแต่คนดีเป็นมิตร ย่อมจะนำชีวิตตนไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองและชีวิตจะไม่อับจนแน่นอน

๔. สมชีวิตา ครองตนดีเพียงพอ ไม่อับอาย

การเลี้ยงชีวิตแต่พอดี รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่าย เป็นอยู่พอดีสมกับรายได้ไม่ให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย หารายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้ใช้ในยามจำเป็น

การรู้จักใช้สอยทรัพย์สินที่ตนหามาได้ โดยสุจริตนั้น ควรใช้ตามสมควรแก่ฐานะของตน คือไม่ให้ฝืดเคืองนัก และก็ไม่ฟุ่มเฟือยฟุ้งเฟ้อจนเกินฐานะนัก กล่าวคือ ต้องรู้จักจัดระบบการเงิน รายได้รายจ่ายของตนเองให้ลงตัว รู้จักจัดสรรการใช้จ่ายอย่างถูกต้องและเหมาะสม ไม่ใช่จ่ายเกินฐานะของตน ต้องรู้จักประหยัดและเก็บออมทรัพย์ แบ่งไว้ใช้ให้เป็นสัดส่วนแต่พอเหมาะ แล้วก็ใช้จ่ายตามนั้น ก็จะไม่ลำบากในชีวิต แต่ถ้าไม่วางแผนจัดระบบการเงินอันเป็นรายได้-รายจ่ายให้ลงตัวพอเหมาะ และไม่ใช้จ่ายแต่พอเหมาะตามฐานะ เช่น ใช้จ่ายเกินตัว หลงฟุ้งเฟ้อไปตามกระแสชาวโลก เห็นคนอื่นทำอย่างไรก็จะทำอย่างนั้น ชีวิตย่อมอยู่ลำบากแน่นอน ฉะนั้นหากเรามีการวางแผนชีวิตที่ดีรู้จักการครองตนดี มีความเพียงพอ ย่อมไม่อับอาย

สรุปแล้วก็คือข้อปฏิบัติให้ถึงซึ่งความเจริญรุ่งเรืองและสันติสุขในชีวิตที่แท้จริง คือให้ถึงความสุขอย่างแท้จริง และไม่กลับเป็นทุกข์อีก เมื่อปฏิบัติตามข้อปฏิบัตินี้แล้วก็จะเห็นผลในปัจจุบัน ด้วยทันตาเห็นในชาตินี้ ตามหลักธรรมเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สมด้วยคติไทยที่ว่า

มีสสิ่ง	พึงบรรจบ	ให้ครบบาท
อย่าให้ขาด	สิ่งของ	ต้องประสงค์
แม้มีน้อย	ใช้น้อย	ค่อยบรรจบ
อย่าจ่ายลง	ให้มาก	จะยากนาน

หลักธรรมเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ นิคมของชาวโกฬิยะ ชื่อว่ากักรปัตตะ^{๕๑} ในครั้งนั้น มีชายคนหนึ่งชื่อทิมชาณู หรืออีกนามหนึ่งว่าพยัคฆปะชชะ ได้เข้าไปเฝ้า แล้วกราบทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์เจ้าผู้เจริญ ข้าพระองค์เป็นคฤหัสถ์ ยังบริโภคมาม อยู่ครองเรือน... ยังยินดีทองและเงินอยู่ขอพระผู้มีพระภาคโปรดทรงแสดงธรรม ที่เหมาะแก่ข้าพระองค์ อันจะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขในปัจจุบัน เพื่อประโยชน์และความสุขในภายหน้าเถิด พระเจ้าข้า”

พระพุทธองค์ได้ตรัสว่า “พยัคฆปะชชะ ธรรม ๔ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ และเพื่อความสุขในปัจจุบันแก่กุลบุตร คือ ๑. อภูฐานสัมปทา ๒. อารักขสัมปทา ๓. กัลยาณมิตตตา ๔. สมชีวิตา...”

การสร้าง ความมั่นคงทางเศรษฐกิจที่แท้จริงนั้นต้องเริ่มที่ตนเองก่อน ให้รู้จักดำเนินชีวิตอย่างไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น แล้วนำไปสู่ความมั่นคงระดับครอบครัว ระดับชุมชน สังคม ประเทศชาติ ขั้นสุดท้ายคือความมั่นคงระดับโลก แต่การสร้าง ความมั่นคงดังกล่าวนี้ขึ้นอยู่กับการปรับสภาพจิตใจของตนเองให้มีความมั่นคงเสียก่อน โดยให้เกิดจิตสำนึกในการรู้จักแสวงหา รู้จักใช้

^{๕๑} ๐. อกุ. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐-๓๔๔.

จารย์ทรัพย์ เป็นคนที่รู้จักกิน รู้จักใช้ ใช้ทรัพยากรให้เป็นประโยชน์อย่างคุ้มค่า ก็จะสามารถตั้งตัวสร้างหลักสร้างฐานได้ ชื่อว่า “เป็นผู้ปฏิบัติตามหน้าที่ในการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจอย่างถูกต้องตามหลักพุทธธรรม”

หนทางสู่ความสำเร็จในการสร้างทรัพย์

หลายคนคงเคยได้ยินประโยคที่ว่า Where there is the will, there is the way. ที่ใดมีความปรารถนาอันแรงกล้า ที่นั่นย่อมมีหนทางเสมอ ขอเพียงแต่ให้มีความตั้งใจแน่วแน่ ที่จะประสบความสำเร็จในเรื่องนั้น ๆ ให้ได้ ด้วยความมุ่งมั่น ไม่ท้อถอย ย่อมมีหนทางนำเราไปสู่ความสำเร็จได้เสมอ

คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย ที่เรียกว่า อิทธิบาท มี ๔ ประการ ดังนี้

๑. ฉันทะ (will; aspiration)

ความพอใจในสิ่งนั้น ปรารถนาที่จะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอไม่ว่าสิ่งที่เราพอใจ สิ่งที่เราปรารถนา นั้น จะเป็นสิ่งที่เรากำลังทำอยู่แล้ว กำลังดำเนินการอยู่แล้ว หรือเป็นสิ่งที่เราเพียงแต่คิดอยากจะทำ ความพอใจ ชอบในสิ่งนั้น เป็นคุณธรรมข้อแรกที่จะทำสิ่งนั้นให้สำเร็จได้

๒. วิริยะ (energy; effort; exertion)

ความเพียรพยายาม ที่จะทำสิ่งนั้นอย่างไม่ท้อถอย ไม่เลิกล้มความตั้งใจเสียก่อน เมื่อเราชอบในสิ่งนั้นแล้ว ถ้าเป็นสิ่งที่เรากำลังทำอยู่ เราต้องทำไปด้วยความขยันหมั่นเพียร ใช้ความพยายามทุ่มเททำในสิ่งนั้นให้สำเร็จ หรือถ้าเป็นสิ่งที่เราเพียงแต่คิดอยากจะทำ เราก็ต้องเพียรพยายามหาหนทางที่จะทำสิ่งที่เราปรารถนาให้ได้เสมอ เป็นคุณธรรมข้อที่สองที่จะทำสิ่งนั้นให้สำเร็จได้

๓. จิตตะ (thoughtfulness; active thought)

ความคิดฝึกฝน เอาใจใส่อยู่กับสิ่งที่ทำ หนักแน่น มั่นคง ไม่วอกแวก - ในขณะที่เรากำลังทำงานนั้นๆอยู่ เราต้องดูแลเอาใจใส่จดจ่ออยู่กับงานที่เราทำนั้น ไม่วอกแวก ทำงานด้วยสมาธิ ไม่สะเพร่า หรือถ้าเป็นสิ่งที่เราปรารถนาอยากจะทำ เราก็ต้องมุ่งมั่น เตรียมตัวเราทุกวิถีทางที่จะได้ไปสู่จุดมุ่งหมายนั้นให้จงได้

๔. วิมังสา (investigation; examination; reasoning; testing)

ความไตร่ตรอง หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัตถุประสงค์ คัดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง - ในขณะที่เราทำงานชิ้นนั้นๆ นอกจากจะทำด้วยความชอบ ทำอย่างต่อเนื่องด้วยความอดสาหะพยายาม มีสมาธิอยู่กับสิ่งที่ทำ ดูแลเอาใจใส่งานที่เราทำให้ดีแล้ว เรายังต้องหมั่นทบทวนดูว่า งานที่เราทำอยู่นั้น มีข้อบกพร่องอะไรบ้าง มีปัญหาอะไรเกิดขึ้นกับงานของเราบ้าง สาเหตุของปัญหานั้นมาจากอะไร เราจะหาหนทางแก้ไขได้อย่างไร ถ้างานของเรา ไม่บกพร่อง ไม่มีปัญหา เรายังต้องคิดไตร่ตรองให้ดีกว่า

เราจะมีหนทางปรับปรุงและพัฒนางานของเราให้ดีขึ้นได้ไหม ผลผลิตจะเพิ่มขึ้นอีกได้ไหม เท่าไร เมื่อไร มีการวัดผลการทำงาน และมีการวางแผนขยายงาน

ถ้าเป็นแต่เพียงสิ่งที่เราใฝ่ฝันอยู่ มุ่งมั่นที่จะทำได้ทำในสิ่งนั้น อยากประสบความสำเร็จในเรื่องนั้นๆให้ได้ เราก็ต้องหมั่นไตร่ตรองดูว่า จะมีวิธีใดบ้าง ที่จะทำให้เราได้ทำงานนั้นสนใจปรารถนา เราต้องวางแผนให้ดี และทำทุกวิถีทาง ที่จะไปสู่สิ่งที่เราปรารถนาสิ่งที่เราต้องการให้จงได้ ถ้ายังทำไม่สำเร็จ เราก็ต้องหาวิธีใหม่ ทบทวนดูว่า วิธีที่เราใช้อยู่ นั้น เป็นวิธีที่ถูกต้องหรือไม่ ต้องปรับปรุงแก้ไขวิธีการอย่างไร จึงจะได้ทำในสิ่งที่เราใฝ่ฝันไว้

สรุปท้ายบท

ลักษณะทั่วไปของเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ เป็นเศรษฐศาสตร์มีขนิมปาฏิปา (สายกลาง) หรือดุลยภาพ เช่น ดุลยภาพระหว่างความต้องการของมนุษย์กับทรัพยากรธรรมชาติ เป็นเศรษฐศาสตร์อหิงสา เอื้ออาทร เศรษฐศาสตร์อหิงสา หมายถึง เศรษฐศาสตร์ที่ไม่มีการเบียดเบียนตนเอง และไม่มีการเบียดเบียนผู้อื่น เศรษฐศาสตร์เอื้ออาทร เมื่อกล่าวแบบสรุปรวมคำว่า เศรษฐศาสตร์ อหิงสา เอื้ออาทร จึงหมายถึงกระบวนการเศรษฐกิจที่มีพรหมวิหารธรรมเป็นพื้นฐาน คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา หวังดีเพื่อคุณภาพชีวิตต่อผู้เกี่ยวข้องหรือมีส่วนร่วมทางธุรกิจด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นหน่วยผลิต หน่วยกระจายรายได้ หรือหน่วยผู้บริโภคก็ตาม

เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ (Buddhist Economics) คือ การประยุกต์แนวความคิดทางพุทธศาสนาเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์มาใช้อธิบายหลักการและแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ เป็นแนวทางใหม่ในการทำความเข้าใจทางด้านเศรษฐศาสตร์ ไม่ได้มีข้อโต้แย้งมากมายอะไรมันเกี่ยวกับกระบวนการวิเคราะห์ที่นักเศรษฐศาสตร์ส่วนใหญ่ในปัจจุบันใช้อยู่

เศรษฐศาสตร์ (Economics) เป็นเรื่องเกี่ยวกับปากท้องการกินการอยู่ของคนเรา ซึ่งเน้นถึงการได้รับความสะดวกสบายในด้านการกินคืออยู่ที่ ถ้าบ้านเมืองมี เศรษฐกิจดี คนเราก็มีมาตรฐานการครองชีพสูง มีชีวิตอยู่ด้วยความสะดวกสบาย ในทางตรงกันข้าม ถ้าเศรษฐกิจตกต่ำ สังคมก็เกิดความเดือดร้อน คนเราก็จะมีความลำบากเพราะไม่มีการกินดีไม่มีความสะดวกสบายในการดำรงชีวิต

พราหมณ์ปุโรหิตกราบทูลเล่าความเป็นไปในชนบทและหัวเมืองต่าง ๆ ให้พระเจ้ามหาวิชิตราชทราบ ว่า สถานการณ์บ้านเมืองของพระองค์ในขณะนี้ยังมีเสี้ยนหนามคือเกิดความไม่สงบ เพราะโจรผู้ร้ายชุกชุม มีการปล้นฆ่าทำร้ายร่างกายแย่งชิงทรัพย์กันอยู่ทุกวัน การปล้นทรัพย์สินปรากฏให้เห็นทั่วไปทั่วทุกหัวระแหงทั้งในหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัด ตามถนนหนทางต่าง ๆ ก็ไม่มีความปลอดภัย ในเมื่อทั่วทุกถิ่นมีการจี้ปล้นกันอยู่ชุกชุมอย่างนี้ การที่จะรื้อฟื้นประกอบพิธีกรรมบูชาญันนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำเลยในสถานการณ์บ้านเมืองขณะนี้

หลักเศรษฐกิจ คือหลักการสนองความต้องการของมนุษย์หรือวิธีการดับทุกข์อันเกิดจากความต้องการของมนุษย์ทุกคน โดยเน้นการกระทำเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์พูนสุขทั้งแก่บุคคลและสังคม ซึ่งเป็นที่ปรากฏชัดว่าประเทศใดมีเศรษฐกิจดี ประเทศนั้นก็มั่งคั่งและมั่นคง ประชาชน

อยู่เย็นเป็นสุข ความต้องการเป็นมูลฐานสำคัญทำให้เกิดวิชาเศรษฐศาสตร์หรือหลักเศรษฐกิจ และเป็นปัญหารากฐานทางเศรษฐกิจ ความต้องการของมนุษย์เรานั้นโดยส่วนมากเป็นความต้องการที่ไร้ขอบเขตจำกัด เช่น ความต้องการสิ่งเสพสุขบำรุงบำเรอตนอย่างไม่รู้จักหยุดหย่อน ซึ่งทางพระพุทธศาสนานิยามว่า ความต้องการด้วยอำนาจแห่งตัณหา เมื่อความต้องการของมนุษย์เป็นไปอย่างไร้ขอบเขต ไม่จำกัด ไม่มีที่สิ้นสุดแต่สิ่งของและบริการที่มนุษย์ต้องการมีจำนวนจำกัด ปัญหาในเรื่องนี้ย่อมต้องเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ด้วยเหตุนี้ เศรษฐศาสตร์หรือหลักเศรษฐกิจจึงเข้ามามีส่วนจัดการจัดแบ่งให้มีการบริโภคที่เป็นไปเพื่อจะสนองความต้องการของมนุษย์ให้มากที่สุด ความต้องการนี้เองเป็นตัวบังคับให้มนุษย์ทำงานให้ผลิตคิดค้นจนเกิดความมั่งคั่งและมีสวัสดิการทำให้เกิดการอยู่ดีกินดีมากขึ้นดังนั้น หลักเศรษฐกิจหรือเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก จึงครอบคลุมหัวข้อใหญ่ ๆ คือ การผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยน การคลัง การแบ่งสรร

เศรษฐศาสตร์แนวพุทธจะไม่คำนึงถึงปัจจัยการผลิตต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมา จะคำนึงถึงเรื่องความไม่มีโทษของการสินค้าที่ผลิตออกมาจำหน่าย เป็นการบริโภคเพื่อสนองความต้องการแบบไหน บริโภคเพื่อสนองความต้องการคุณค่าแท้ หรือเพื่อเสพคุณค่าเทียมการบริโภคนี้เป็นจุดยอดของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก กิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์นั้น จุดยอดอยู่ที่การบริโภค เราเข้าใจความหมายของการบริโภคว่าเป็นอย่างไร เศรษฐศาสตร์แบบยุคอุตสาหกรรมหรือเศรษฐศาสตร์กระแสหลักกับเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ

บรรณานุกรม

- คณาจารย์ภาควิชาสังคม. **สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๔.
- จำนงค์ อติวัฒน์ สิทธิ และคณะ. **สังคมวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ ๘, กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๐.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๒.
- สุพัตรา สุภาพ. **สังคมวิทยา**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๔.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. **หลักสังคมวิทยา**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓.

แสง จันทร์งาม. พุทธศาสนวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : เจริญกิจ, ๒๕๓๕.

ฝ่ายเผยแผ่พระพุทธศาสนา กองพุทธศาสนศึกษาสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, **พุทธธรรมเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจ**, กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐.

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พลวัฒน์ ชุมสุข. **เศรษฐศาสตร์ชีวิตประจำวัน**. (เอกสารประกอบการสอน), มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

รัตนา สายณิต และคณะ **เศรษฐศาสตร์เบื้องต้น**. พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๔๗.

สุจิตรา กุลประสิทธิ์. **เศรษฐศาสตร์จุลภาค**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ออฟเซ็ทจำกัด. ๒๕๕๐.